

**САБЗИШ ВА МАҲСУЛНОКИИ НАМУНАҲОИ НАВЪҲОИ ТОПИНАМБУР
(HELIANTHUS TUBEROSUS L.) ДАР ШАРОИТИ НОҲИЯИ ВОСЕЪ**

Сафармади Мирзоалӣ - ассистенти ДДОТ ба номи С. Айни.

Калимаҳои калидӣ: топинамбур, растани, навъ, шароити муҳити зист, ҳарорат, ниҳолҳо, баландӣ аз сатҳи баҳр.

Сарсухан

Топинамбур ҳамчун зироати сермаҳсул ва бо мақсадҳои гуногун истифодашаванда ба хок ва шароити парвариши камталаб аст [1]. Барои васеъ паҳн намудани кишти топинамбур омӯзиши хусусиятҳои биологӣ ин зироат дар минтақаҳои гуногуни кишварамон аҳамияти калон дорад [2,3].

Маҳсулоти асосии захиравии он лӯндаҳои зерихокӣ, вобаста ба шароитҳои нашъунамо, миқдоран ва сифатан ҳархела мешаванд [3].

Бинобар ин мо дар назди худ вазифа гузоштем, ки хусусиятҳои сабзиши намунаҳои коллексионии топинамбурро дар шароити ноҳияи Восеи вилояти Хатлон дар баландии 460 м аз сатҳи баҳр омӯзем.

Маводҳо ва усулҳои тадқиқот

Таҷрибаҳои саҳроӣ доир ба омӯзиши намунаҳои гуногуни топинамбур дар шароити хокии иқлими ноҳияи Восеъ гузаронида шуданд. Хоки қитъаи таҷрибавӣ дар ноҳияи Восеъ марғзорӣ буда, зироати пешкишта гандум буд. Қитъаи таҷрибавӣ дар моҳи ноябр бо трактор дар чуқурии 28-30 см шудгор карда шуд. Хоки ин минтақа аз ҷиҳати доштани миқдори моддаҳои ғизоӣ (гумус) ба гурӯҳи миёна (гумусаш 2,3%) мансуб аст.

Лӯндаҳои 16-намунаву навъҳои топинамбур дар таърихи 21.01.2017 дар чуқурии 5- 7 см шинонида шуданд. Дар вақти кишт намудан ба киштзор тахминан 10 т/га нурии органикӣ (пору) андохта шуд. Манбаи нурии органикӣ поруи ҳайвоноти хонагӣ (гов ва гӯсфанд) буданд. Кишти лӯндаҳо аз рӯйи нақшаи 70 x 40 см ба роҳ монда шуд. Такроршавии кишти намунаҳо ба тариқи рендомизатсия гузаронида шуда, такрорёбии ҳар як намуна, чор маротибагӣ буд. Дар вақти парвариши ниҳолҳо байни қаторҳо 2-маротиба бо каланд нарм карда, ба киштзор дар давоми нашъунамо 5-маротиба об монда шуд. Мушоҳидаҳои фенологӣ дар давраи вегетатсияи топинамбур аз рӯйи тавсияҳои Подолский А.С. (1974) ва Доспехов Б.А. (1985) гузаронида шуданд [4,5].

Натиҷаҳои тадқиқот

Таҷрибаҳо нишон доданд, ки дар қитъаи таҷрибавӣ сабзиш, афзоиш ва маҳсулнокии намунаҳои топинамбур хеле гуногун буда, ба хусусиятҳои биологӣ ва генетикии онҳо вобаста мебошад. Инро мо аз маълумоти дар ҷадвал овардашуда мушоҳида карда метавонем.

Ҷадвал.

**Сабзиш, афзоиш ва маҳсулнокии намунаҳои топинамбур дар шароити ноҳияи Восеъ
(2017 сол)**

№	Номи навъҳои топинамбур	Миқдори лӯндаҳои шинонидашуда	Сабзиши растаниҳо, %	Қади ниҳолҳо, см	Маҳсулноки, г/растанӣ
1	Вахдат	20	100	293	788
2	ВИР- 3	20	100	286	1373
3	ВИР- 8	20	65	280	1073
4	ВИР- 243	20	100	319	440
5	ВИР- 248	20	95	256	1269
6	Гигант	20	100	320	459
7	Гулобӣ	20	95	205	1701
8	Диетический	20	100	213	1458
9	Душанбе	20	100	302	1671
10	Интерес	20	100	289	1283
11	Нилуфар	20	100	300	1473

12	Ороишӣ	20	100	303	-
13	Розовий	20	45	275	-
14	Тезпаз	20	95	282	1025
15	Сарват	20	100	283	883
16	Файз	20	100	273	910
	Миёна	20	93,4	280	1129
	КФМ₀₅	-	8,0	16,5	208,8

Нишондиҳандаҳои шурӯъшавии сабзиш нишон медиҳанд, ки аз 16-намунаи топинамбуре, ки таҳқиқ шуда буданд, лӯндаҳои 11-намунаи омӯхташуда 100% дар муддати 80-рӯз неш зада баромаданд (Интерес, ВИР- 3, ВИР- 243, диетический, Сарват, Файз, Душанбе, Ваҳдат, Декоративний, Нилуфар, Гигант). Вале, аз рӯи ин аломат аз ҳама нишондоди пастаринро намунаи“ ВИР-8 65 % ва намунаи Розовий 45 %”ро доштанд. Аз рӯи суръати нашъунамои намунаҳои топинамбур маълум гардид, ки чӣ қадаре, ки ҳарорати муҳит баланд бошад, ҳамон қадар баъзе аз навъҳо тезтар ба сабзиш шурӯъ менамоянд. Аз рӯи мушоҳидаҳои фенологӣ маълум гардид, ки дар охири моҳи март 38%-и лӯндаҳои топинамбур неш зада баромаданд. Дар даҳаи якуми моҳи апрел бошад, сабзиши лӯндаҳои ҳамаи намунаҳо ба ҳисоби миёна ба 93,4% расид.

Аз рӯи мушоҳидаҳо маълум гардид, ки бо баланд шудани ҳарорати хок ва ҳаво миқдоран сабзиши лӯндаҳои навъҳои топинамбур меафзояд.

Аз маълумоти ҷадвал бармеояд, ки қади пояи намунаҳои топинамбур аз якдигар фарқ менамоянд. Намунаҳои Гигант (320 см), ВИР- 243 (319 см), Ороишӣ (303 см), Душанбе (302 см), Нилуфар (300 см) нисбати 11- намунаи дигар қади пояшон баланд мебошад. Аммо намунаҳои Ваҳдат (293 см), Интерес (289 см), ВИР- 3 (286 см), Сарват (283 см), Тезпаз (282 см) бошад, қади пояи нисбатан паст доранд. Аз ҳама қади пасти поя дар намунаҳои Диетический (213 см) ва Гулобӣ (205 см) мушоҳида шуданд.

Ҳамин тавр, муқаррар гардид, ки дар шароити ҳарорати баланд ва истифодаи нурии органикӣ маҳсулнокии намунаҳои Гулобӣ ва Душанбе (1701-1671 г.) назар ба дигар намунаҳо бештар мебошад, намунаҳои Нилуфар, Диетический маҳсулнокии нисбатан кам буд (1473-1458 г), вале намунаҳои Гигант ва ВИР- 243 (459-440 г) аз ҳама нишондоди пастро доро мебошанд. Нишондоди миёнаи маҳсулнокии намунаҳои топинамбур дар ин минтақа ба 1129 г/растанӣ баробар аст.

Адабиёт

1. Варламова К.А., Кошелев В.И., Серегин В.В. Химический состав и пищевая ценность некоторых сортов топинамбура. Проблемы возделывания и использования топинамбура и тописолнечника: IV Межд. Науч- практ. конф. - Воронеж, 1992. - С. 18-19.
2. Ахмедов Х.М., Партоев К., Ташбаев Г.А. Химический состав, биологическая и хозяйственная продуктивность топинамбура. Известия Академия наук Республики Таджикистан. Отделение физико-математических, химических, геологических и технических наук. Душанбе, 2015, № 4. - С. 131-138.
3. Партоев К., Ясинов Ш.М., Зеваршоев А. Топинамбур (*Helianthus tuberosus* L.) ва аҳамияти он дар кишоварзӣ. Брошюра. Душанбе, 2015. -38с.
4. Подольский А. С. Фенологическое прогнозирование. Монография / Подольский А. С. М.: Колос 1974. -278 с
5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. Учеб. / Б.А. Доспехов. -М.: Колос, 1985. - 352 с.

АННОТАЦИЯ

РАЗВИТИЕ И ПРОДУКТИВНОСТЬ СОРТООБРАЗЦОВ ТОПИНАМБУРА (*HELIANTHUS TUBEROSUS* L.) В УСЛОВИЯХ ВОСЕЙСКОГО РАЙОНА

Фенологические наблюдения показали, что клубни сортобразцов топинамбура, в зависимости от биологических свойств сортов и экологических условий (температуры почвы и воздуха), и использования органических удобрений имеют неодинаковые темпы произрастания посаженных семенных клубней. Образцы Гигант, ВИР- 243, Ороиши,

Душанбе, Нилуфар имели более высокий рост главного стебля (300-320 см), образцы Вахдат, Интерес, ВИР- 3, Сарват, Тезпаз имели меньший рост (283-293 см), наименьшим ростом отличались образцы Гулоби и Диетический (205 и 213 см).

В условиях достаточно высокой температуры и при использовании органических удобрений, высокая продуктивность наблюдается по сортообразцам Гулоби и Душанбе (1701, 1671 г/растение), относительно низкая биологическая масса формировалась у сортообразцов Гигант и ВИР- 243 (459, 440 г/растение).

Ключевые слова: топинамбур, растение, сорт, экологические условия, температура, всходы, высота над уровнем моря.

АННОТАЦИЯ САБЗИШ ВА МАҲСУЛНОКИИ НАМУНАҲОИ НАВЪҲОИ ТОПИНАМБУР (HELIANTHUS TUBEROSUS L.) ДАР ШАРОИТИ НОҲИЯИ ВОСЕЪ

Тадқиқоти фенологӣ нишон доданд, ки шаклҳои лӯндаи топинамбур вобаста аз хусусиятҳои биологӣ шакли лӯндаҳо ва шароити экологӣ (дараҷаи гармии хок ва ҳаво) ва истифода намудани порӯҳои органикӣ сурати сабзиши лӯндаҳо гуногунанд. Шаклҳои Гигант, ВИР- 243, Ороишӣ, Душанбе, Нилуфар нисбати дигар шаклҳо пояи асосиашон баланд аст (300-320 см), шаклҳои Вахдат Интерес, ВИР- 3, Сарват, Тезпаз пояи нисбатан паст (283-293 см), пояи пасти дошта дар шаклҳои Гулобӣ ва Диетический (205-213 см) дида мешавад.

Дар шароити баланди дараҷаи гармӣ ва истифода намудани порӯҳои органикӣ маҳсулнокии шаклҳои лӯндаи Гулобӣ ва Душанбе (1701, 1671 г/растанӣ) нисбатан вазни биологӣ онҳо шаклҳои Гигант ва ВИР-243 (459,440 г/растанӣ) паст аст.

Калимаҳои калидӣ: топинамбур, растанӣ, навъ, шароити муҳити зист, ҳарорат, ниҳолҳо, баландӣ аз сатҳи баҳр.

ANNOTATION DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF JERUSALEMS ARTICHOKE SPECIES IN THE VOSE (DISTRICT) AREA

Phonological observations showed that tubers of Jerusalem artichoke varieties depending on the biological properties of varieties and environmental conditions (soil and air temperature) and the use of organic fertilizer and the growth rate of planted seed tubers are unequal.

Samples of Gigant, VIR-243, Oroishi, Dushanbe, Nilufar had a higher growth of the main set (300-320 cm), samples Vahdat Interest, Vir-3, Sarvat, Tezpaz had a pensi tall (283-293 cm), the smallest growth differed Gulobi and Dietetic samples (205-213 cm).

Under conditions of a sufficiently high temperature and the use of organic fertilizer, the highest productivity was found in the Gulobi and Dushanbe samples (1701, 1671 g/plant), a relatively low biological mass was pharmaceutically grown in the GIGANT and VIR-243 varieties (459, 440 g / plant).

Key words: Jerusalem, artichoke, plants, soft, ecology condition, temperature, plantlet, level over the see.